

ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО И ДИДАКТИКА

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

ПРИНЦИПИ НА СОЦИАЛНАТА ПЕДАГОГИКА

Венка Кутева-Цветкова

Социалната педагогика е част от хуманитарното знание. Отнася се към сложните социално-исторически системи, поради което допуска и изисква двоен анализ. От една страна, е възможно и необходимо тя да бъде разгледана в нейното предметно битие, в статичен вид, което позволява да се опише нейния състав и структура. От друга – тя трябва да бъде разгледана в динамиката на нейното действително съществуване. Доказано е, че движение на системата има и то е свързано с функционирането, дейността и нейното развитие – от възникването, през еволюцията, та до разрушението. Съответстващото на тази адекватна представа за сложна динамична система изисква свързването на трите равнища на нейното изследване – предметна, функционална и историческа.

Проблемът за принципите на социалната педагогика е свързан с разработването на теоретико-методологическите ѝ основи. Той позволява да се определят основните, базови положения, влияещи върху ефективността на социално-педагогическия процес.

Така формулирана, темата предполага разглеждането на следните два въпроса – за определението и същността на принципите на социалната педагогика и общата характеристика на основните принципи на социалната педагогика и техните изисквания.

Терминът принцип (от лат. *principium*) означава основно изходно положение, начало, предпоставка за дейност, положение от което се излиза и от което следва да се ръководи дадена дейност, процес. Под принцип се разбира изходно начало, повече или по-малко общо за дадено

явление. Принципите са абстрахирани (изведени) от същността на явленията, за които се отнасят и са свързани с техните закономерности. Нерядко принципът се отъждествява с правилото. Принципът е родовото понятие, т.е. по-общото, а правилото – видовото – т.е. по-частното понятие. По своя обем правилото е по-ограничено от принципа. То произтича от него и отразява частните положения на определен принцип, методиката на неговото използване в конкретна ситуация. В педагогиката правилата имат характер на препоръки. Принципът съдържа в себе си много правила, но тяхната съвкупност не е принцип така, както съвкупността от явления не определя тяхната същност. Правилото е определена норма, имаща задължителен характер за дейността на специалиста.

Принципите имат също така и обективен характер. Една от особеностите им е в това, че ако социалният педагог се съобразява с техните изисквания, то вероятността за получаване на много добри резултати е голяма. На практика специалистът, на базата на личен опит или на опита на другите, самостоятелно усвоява много (а понякога само някои типични препоръки), които отразяват принципите на социално-педагогическата дейност, което му помага значително в работата.

Осъществяването на целите на социално-педагогическия процес изисква да се познават неговите принципи.

Принципите стоят в основата на социално-педагогическата работа и определят насоките за нейното организиране и провеждане. От принципите произлизат основните изисквания към съдържанието, организацията и методите. Чрез тяхната реализация социалните педагози изпълняват своите функции.

Изучаването на принципите на социалната педагогика позволява на специалиста в процеса на овладяването на професията да овладее тези препоръки, които трябва да станат за него естествени в практическата му работа.

Целесъобразно е да се отделят основните *методологически принципи* на съществуване на социалната педагогика като системно цяло (7, 5–13):

– *Принципът за хуманизъм*, който предполага утвърждаване на идеята за признаването на човека като висша социална ценност, цел на общественото развитие, висша мяра за измерване на развитието на всички сфери от живота на обществото, създаване на благоприятни условия за развитието на личността и нейната самореализация.

– *Принципът за социалност* се заключава в осъзнаването важността на социалната природа на човека и ролята на средата при неговото формиране.

– *Принципът за развитието* се определя от това, че личностното развитие на индивида е резултат от антропо- и социогенезиса, че е тясно свързано със системата на социума и се опира на вътрешните потребности на личността и саморазвитието.

– *Принципът за интегративността* се проявява по отношение на социалната педагогика като ориентация на междудисциплинарния подход при решаването на педагогическия проблем за взаимодействието “личност – общество”.

– *Принципът относно опората в практиката* е свързан с прагматичната ориентация на социалната педагогика, доколкото тя се “отблъсква” от исторически и обществено сложили се системи на социума, предполага използването на многообразни механизми на самата практическа дейност за формиране на личността.

Според **Л. В. Мардахаев** принципите на социалната педагогика се делят на (4, 20–21):

– Принципи на социалната педагогика като наука. Имат общометодологически характер и са присъщи на научната дисциплина. Такива принципи включват: изходно положение в науката, тъждествено на закона; най-общи положения, в основата на които лежат групи закони; частни прояви на закона. Към тях се отнасят научност, обективност, историцизъм, връзка с практиката и др.

– Принципи на социалната педагогика като практика (принципи, обуславящи организацията и собствената социално-педагогическа дейност). Те отразяват изходните, основни положения, изпълнението на които способства за добра организация и обезпечават ефективността на социално-педагогическата работа. Тези принципи най-често са отъждествявани с принципите на социалната педагогика.

– Принципи на образователната дейност по подготовка на специалисти в социалната сфера. Това са принципи на педагогиката на висшето образование. Те имат общ характер, и отразяват закономерностите на висшето училище, и техните изисквания трябва да бъдат отчитани при подготовката на специалисти с висша квалификация.

В други съвременни концепции за социалната педагогика се определят следните **принципи** (1, 17–18):

– *Принцип за социализация*. В. И. Загвязински го определя като относително управляем процес.

– *Принцип за хуманистична насоченост* – отразява признанието на човека, че неговото здраве и духовно богатство са висши човешки ценности.

– *Принцип за хармонично съчетаване на личностните и обществените цели* на организацията, предполагащ взаимност на резултатите от социализацията на личността и равнището на развитие на социалните отношения.

– *Принцип за толерантност*, отразяващ признаването на културни, религиозни, расови и други различия между индивиди, групи, социални общности.

– *Принцип за субектност*, определящ субект-субектните отношения и предполагащ позиция на индивида като активен субект в процеса на социализация.

– *Принцип за активна жизнена дейност*, обуславящ ефективността на социализацията от активността на индивида.

– *Принцип за индивидуалност*, отразяващ признаването на уникалността на личността на индивида, на неговите физически и интелектуални възможности.

– *Принцип за осъзнатост*, определящ човека като мислещо същество, способен за разбиране, критична оценка на ситуацията, отношение към собствената постъпка, а също така и способност за осъзнат избор, коректив на своето поведение и влияние на отношенията в окръжаващата действителност.

– *Принцип за съчетаване на диференцията и интеграцията*, предполагащ обосноваване на индивида на основа на отчитане на индивидуалните особености.

– *Принцип за педагогическо съпровождане на процеса на социализацията*, обуславящ успешността на социализацията и присъствието в нейния процес на педагогически компоненти.

Принципите на социално-педагогическа дейност в концепцията на **М. А. Галагузова** се определят като (2, 121):

– *Принцип за природосъобразност*, предпоставящ отчитането на възрастови, полови, индивидуални особености на детето; опора в положителното на детето, на силните страни на неговата личност, развитие на самоинициативата и самостоятелността му.

– *Принцип за културосъобразност*, отчитащ във възпитанието ценностите на общочовешката и националната култури, както и отклоненията на детето от нормата при формиране на различни видове култури; развитие творчеството на децата с отклонения в развитието.

– *Принцип за хуманизъм*, определящ ценността на детето като личност, неговото право на свобода, щастие, защита и охрана, здраве, създаване на условия за развитие, оказване на помощ в жизненото самоопределяне, интеграция в обществото, за пълноценна самореализация в това общество.

Принципите на социалната педагогика в концепцията на **М. П. Гурянова** (3):

– *Принцип за социално-историческата обусловеност*, определящ като източник на развитие на личността конкретните социално-исторически и социокултурни условия за развитие на обществото, а също така и подчертаващ ролята на конкретната селска среда при формирането на личността.

– *Принцип за социалната наследственост*, обуславящ отчитането на традициите, обичаите на окръжаващата среда, националните особености на характера.

– *Принцип за педагогическата цялостност*, предполагащ единство на нравствените отношения, нормите на поведение, организиране на семейството, училището, съобществата, и регулиране посредством общественото мнение.

– *Принцип за приоритет на семейството*, определящ семейството като основен институт за социализация.

– *Принцип за хуманистичните ценности*, определящ ценностната сфера: хуманизмът, добротата, милосърдието, съвестността, трудолюбие, честността, отговорността, социалната справедливост.

– *Принцип за откритостта*, предполагащ дейността на социалните институции като открити социално-педагогически системи с реализация на социално-педагогически функции, широки контакти със средата от близкото обкръжение.

– *Принцип за социалната активност*, определящ личността като обект и субект на преобразуващата дейност.

Принципите на социалното възпитание според **А. В. Мудрик** са (5, 109–119) :

– *Принцип за хуманистична насоченост* на възпитанието, предполагащ последователни отношения на педагозите с възпитаника като към отговорен и самостоятелен субект на собственото развитие, стратегии на неговото взаимодействие с личността и колектива във възпитателния процес, на основата на субект-субектни отношения.

– *Принцип за природосъобразност* на възпитанието, определящ като основа научното разбиране за взаимовръзката на естествените и

социалните процеси, съгласувани с общите закони на развитието на природата на човека.

– *Принцип за културособразност* на възпитанието, определящ за базови общочовешките ценности и култури, ценностите и нормите на националната култура, специфичните особености на традициите в регионите, непротиворечащи на общочовешките ценности.

– *Принцип за вариативност* на възпитанието. В съвременните общества, модернизирани и модернизиращи се, вариативността на социалното възпитание се определя от многообразието и мобилността като потребности и интереси както на всяка личност, така и от потребностите на обществото като цяло.

Принципът за вариативност на социалното възпитание предполага, че условията за развитие и духовно-ценностна ориентация на човека се създават се създават на национално, регионално и локално равнище: а) основавайки се на общочовешките ценности, което обезпечава определени общи стандарти и норми; б) отчитайки етническите особености, както и регионалните и локалните условия; в) използвайки налични и създавайки нови възможности за реализация на личностния, възрастовия, диференцирания, половоролевия и индивидуалния подходи във възпитателните организации.

В края на 80-те г. на XX в. в източноевропейските страни се извършват редица промени. Като следствие от тях се осъществяват следните процеси: признаването на съществуването и правомерността на индивидуалните цели на човека, наред с тези на колектива и групата, възрастовите и социалните слоеве, обществото като цяло; създаване на законодателни предпоставки за диференциация на образованието с отчитане на етническите особености и регионалните условия; поява и развитие на различни видове и типове възпитателни организации, локални възпитателни системи, регионални системи на възпитание.

За реализирането на този принцип е необходимо:

– създаване на различни видове и типове възпитателни организации, което позволява да се удовлетворят интересите и потребностите на отделната личност, възрастовите, социално-професионалните и етно-религиозните слоеве и общности;

– диференциация на съдържанието, формите и методите на социалното възпитание, към видовете и типовете възпитателни организации, към полововъзрастовите особености и възможности на възпитаваните, условията и традициите на общинското и регионално образование.

– изграждане на регионални и общински системи за социално възпитание;

– създаване на локални възпитателни системи.

Реализацията на принципа за вариативност създава условия за формиране на готовност и способност на човек да решава многообразни личностни и жизнени задачи, за разширяване възможностите за компетентен избор на стратегии за собствено развитие, за жизнен и професионален път.

– *Принцип за колективност.* Идеята, че колективът е важно средство за възпитание, се появява отдавна, но много интензивно се разработва от средата на XIX в. Реалиите в живота на съвременното общество и перспективите на неговото развитие, проблемите на социализацията на човека и неговото място в променящия се свят, позволява да приемем принципа за колективността като едно от организационните основания за социалното възпитание. Съвременната трактовка на принципа за колективност предполага, че социалното възпитание, осъществявано в колективи от различен тип, дава определен обществен опит на развиващия се човек. Този опит за взаимодействие с обкръжаващите може да създаде условия за позитивно насочване на самопознанието, самоопределението, самореализацията и самоутвърждаването. Като цяло – за придобиване на опит за приспособяване и обособяване в живота на обществото.

– *Принцип за центриране на социалното възпитание върху развитието на личността.* Идеята за това, че задачата на възпитанието е развитието на човека, се заражда в Античността, но се обогатява в трудовете на мислителите от епохата на Възраждането и на наши съвременници. В съвременната си трактовка този принцип предполага, че стратегията и тактиката на социалното възпитание трябва да бъдат насочени към помощ на децата, подрастващите, юношите и девойките при развитието, обогатяването и усъвършенстването на човешката им същност, в създаването на условия за развитието на личността им, изхождайки от нейните приоритети пред тези на колектива и групата. Процесът на социалното възпитание, възпитателните организации, общностите на възпитаваните, могат да се разглеждат само като средство за развитието на личността, ограничаването на приоритетите, което е възможно дотолкова, колкото това е необходимо за обезпечаване правата на другите личности.

Развитието може за се разглежда като процес и резултат от решаването на човек на три групи възрастови задачи – естествено-културни,

социално-културни и социално-психологически. В съответствие с тези възрастови задачи е възможно конкретизирането на тези аспекти в развитието на личността, при които е необходимо центриране върху социалното възпитание във възпитателните организации. Освен това, съществено се различават възможностите на възпитателните организации в зависимост от техния тип и възрастов етап в развитието на човек.

– *Принцип за диалогичност.* Идеята за необходимост от диалог между възпитатели и възпитавани, се заражда в древна Гърция, но получава своето специфично развитие при методите на средновековното обучение, а по-късно в разработките на редица педагози от новото време.

Тенденцията за разглеждане на възпитанието като субект-субектен процес, характерна за педагогическата теория през последните десетилетия и постепенното разпространение на подобен подход в педагогическата практика, позволява да се формулира важният за социалната педагогика принцип за диалогичност на социалното възпитание.

Той предполага духовно-ценностна ориентация на децата, подрастващите, юношите и девойките, и в голяма степен тяхното развитие, осъществяващо се в процеса на такова взаимодействие между възпитателите и възпитаваните, а също и между възпитаваните, чието съдържание е обмен на ценности (интелектуални, нравствени, емоционални, експресивни, социални и др.), а също така и съвместното им продуциране в бита и дейността на възпитателните организации.

Диалогичността в социалното възпитание се реализира в обмена между възпитатели и възпитавани и между самите възпитавани, на:

– ценностите, изработени в различните култури и в конкретно общество;

– ценностите, свойствени на субектите на социалното възпитание, като представители на различни поколения и субкултури;

– индивидуалните ценности на конкретни членове на възпитателната организация.

Диалогичността в социалното възпитание предполага, че в бита и дейността на възпитателната организация, наред с обмена протича и продуцирането на ценности, от които зависи интелектуално-нравственото напрежение в колектива и характера на организацията на междуличностните отношения, което определя нейната възпитателна ефективност.

Обменът, продуцирането и усвояването на ценности, стават ефективни, способствайки за ефективната социализация на членовете на възпитателната организация, ако:

– възпитателите се стремят да предадат диалогичен характер на своето взаимодействие с възпитаваните;

– в съдържанието на дейността е заложен диалогът на идеите, нормите, ценностите от различен характер;

– съдържанието и формите на организация на дейността, а така също и елементите на бита, създават условия и стимулират членовете на организацията за диалог от различен тип (фактически, информационен, дискуссионен).

Диалогичността не предполага равенство между възпитатели и възпитавани. Това е породено от възрастови различия, нееднаквост на жизнения опит, асиметричност на социалните роли. Но диалогичността изисква не толкова равенство, колкото искреност, толерантност, взаимно уважение и приемане.

– *Принцип за незавършеност на социалното възпитание.* Този принцип предполага признаването на всеки възрастов етап в развитието на човека като самостоятелен, индивидуален и социално ценен, а не само заради етапите на подготовка за по-нататъшен живот.

Принципът за незавършеност на социалното възпитание предполага признаването на това, че във всяко дете, юноша, девойка, даже възрастен, винаги има нещо незавършено. Намирайки се в диалогични отношения със света и със самите себе си, те винаги съхраняват потенциалната възможност за изменение и самоизменение.

В съответствие с принципа за незавършеност на социалното възпитание, индивидуалният живот трябва да се организира по такъв начин, че на всички възрастови етапи човек да има възможност да започне отново: отново да опознава себе си и другите, отново да развива и реализира своите възможности, отново да намери своето място в света, отново да се самоутвърди.

Според **В. А. Никитин**, в своята работа социалният педагог трябва да се ръководи от *общи и социално-педагогически принципи и подходи* (6, 43–44).

Доколкото централно място в тази дейност заема човек, то на всичките етапи на изследователска, организационна и собствено педагогическа работа, е необходимо да се спазва *хуманистичният* подход. В съответствие с този подход социалният педагог трябва да утвърждава в своята работа идеята за признаването на човека като висша социална ценност, целите и критериите на общественото развитие. На всички етапи на взаимодействие той е длъжен да се отнася към участниците в социално-педагогическата

дейност като към равноправни членове на обществото, имащи свободата на избират своите цели, норми, методи и средства на социализация, а също така и чувство за отговорност относно своите постъпки.

В този контекст голяма актуалност придобива въпросът за съотнoшението на личностния мащаб на социалния педагог и неговите подчинени. В крайна сметка, по равнище на личностно развитие в областта, която обезпечавя професионализма, социалният педагог трябва да бъде на по-високо ниво от съучастниците в социално-педагогическия процес. Не бива да се пропуска и моментът, когато в хода на социално-педагогическия процес се осъществява взаимно влияние между личностите и педагогът изпитва обратно личностно въздействие, което го принуждава да усъвършенства своите лични и професионални качества.

Не може да не подчертаем, че принципът за личностно-хуманистичният подход обуславя и необходимостта от *индивидуален* подход в социално-педагогическата работа. Социалният педагог не може да не отчита особеностите на физическото, психическото и социалното състояние, способностите за обучение и възпитание на личността като обект на неговото професионално внимание.

Принципът за *социалността* по своето съдържание, което се влага в понятието социалност като личностно свойство, придобито от човек в процеса на социализация е особено актуален. Самата природа на човека, всички аспекти на процеса на неговата социализация или ресоциализация, са социално детерминирани. Обществото като цяло и самите участници в социално-педагогическата дейност не са безразлични към социалните последици. При това не става дума за стандартизация на социалните качества на хората. Необходим е стремеж към развитието на "открита" в социално отношение личност, отнасяща се към другите от хуманистични и демократични позиции.

Особено място в социално-педагогическата работа заема *дейностният* подход. При разработването на проекти и програми в своята дейност, социалният педагог е длъжен да изхожда от исторически сложилите се системи на обществената практика въобще и социално-педагогическата практика в частност. Той не може да достигне до успех, ако не отчита съвременното разделение на труда, развитието на формите на обществените отношения, определящи типовете и направленията на социализацията и ресоциализацията. Последната е невъзможно да се осъществи извън дейността.

Съществено място трябва да заема изискването за превенция, в съответствие с което социалният педагог е длъжен да предвиди възможни отрицателни последици от използването на определена технология и предприемането на мерки за тяхното отстраняване и намаляване.

Принципът на *развитието* винаги трябва да бъде в центъра на вниманието на социалния педагог, доколкото човек е динамично образувание с вътрешни противоречия, източниците на които лежат както в самия човек, така и във външните въздействия. Във връзка с това социално-педагогическата дейност има стадиялен, етапен характер. Затова при разработването и реализацията на социално-педагогически проекти е необходимо да се различават етапи, да се вижда перспективата на работа с човека и готовност към неочаквани прояви, случайни обстоятелства, съдействащи или пречатващи достигането на целите.

Важен принцип на социално-педагогическата теория и практика е и *диалектическият* подход, използването на който спасява от едностраничност в изследването, организацията и резултатите от работата. Необходимо е да се отчита диалектиката на общото и особеното, случайното и необходимото, вътрешното и външното, възможното и действителното, на съдържание и форма в социално-педагогическата дейност.

Социалният педагог е длъжен да умее да използва конкретно една или друга технология. В случая се имат пред вид типовите особености на организацията на работа – индивидуални и колективни, авторитарни и демократични, общи и специални, частни и интегрални, рекреационни и корекционни и др., които се използват в типични условия. Необходимо е да се отчита и спецификата на работата с отделния индивид или отделната група. Работата с индивида не винаги се ограничава с индивидуално-специфични средства. При определени обстоятелства могат да бъдат полезни и сборни методи, привличането на колектива в качеството на проводник на социално-педагогическите въздействия. От друга страна, в работата с колектива е полезно използването на средства на индивидуалната работа в съчетание с методиката за колективна работа.

Съществуват ситуации, в които трябва да се използват не само демократични, но и авторитарни методи и средства. Успешен е този социален педагог, който в очите на своите възпитаници притежава висок личен и професионален авторитет и се ръководи от хуманистични интереси. И в този случай обаче авторитарният стил не трябва да излиза извън рамките на създаването на условия за саморазвитие, самоопределение, самоутвърждаване и самореализация на човека.

Като сравнително по-малко оспорвани се очертават следните принципи на социалната педагогика.

Принципи на социалната педагогика като практика. Те се разделят на групи, обусловени от факторите, съществено влияещи върху съответната дейност, нейния процес и резултат. Всеки от тях, на свой ред зависи от закономерностите, от които се изграждат съответните принципи. В социалната педагогика като такива фактори се приемат обектният, субектният, факторът на средата и технологичният (4, 21).

Обектният фактор е установен от едно лице или група в отношението, с които се осъществява социално-педагогическа работа. Тя винаги има адресатен характер и в много голяма степен зависи от обекта, своеобразието на групата. Най-важни са принципите за природосъобразност, индивидуална обусловеност и хуманизъм.

Принцип на природосъобразност. Същността му се състои в това, че отношението към човека трябва да бъде като към социално-природно същество. Човек трябва да бъде развиван и усъвършенстван с отчитане на природните му възможности. Принципът на природосъобразност диктува необходимостта от детайлно отчитане в процеса на социално-педагогическата работа на общите закони на развитието на природата, на естествените възможности на човека. Спазването на тези изисквания позволява най-пълно да се използват индивидуалните природни заложби на всяко дете в процеса на неговото най-пълно и целесъобразно развитие.

Характеристиките на принципа за природосъобразност могат да се открият в трудовете на педагози, психолози, философи, които отразяват едни или други негови аспекти.

Идеята за необходимостта от природосъобразност във възпитанието се заражда в античността и може да се открие в произведенията на Демокрит, Платон, Аристотел.

Принципът за природосъобразност във възпитанието е формулиран през XVII в. от Я. А. Коменски. Голямо значение на принципа отдават в своите разработки Ж. Ж. Русо, Й. Х. Песталоци, А. Дистервег.

В съответствие с този принцип възпитанието трябва да култивира определени етични установки към природата, планетата, биосферата като цяло.

В процеса на възпитание, трябва да е налице стремеж към това, човек да (5, 111):

- осъзнава себе си като гражданин на Вселената;
- да разбира протичащите в планетата процеси и съществуващите глобални проблеми;

– да осъзнава взаимовръзката между ноосферата и жизнената дейност на човешкото общество;

– да има чувството за принадлежност към природата и социума, като техни елементи;

– да формира у себе си лична отговорност за ноосферата като среда и продукт на човешката дейност.

Основните изисквания към принципа за природосъобразност са (4, 22):

– познаване законите и закономерностите на развитието и възпитанието на човека и умение да се изгражда в съответствие с тях всяка социално-педагогическа работа;

– изучаване и познаване не само на възрастовите и еднополовите индивидуални особености, но и близките и перспективните възможности на човека – обект на социално-педагогическа работа;

– съотнасяне целите на социално-педагогическата работа със заложите на детето, средствата за тяхното достигане – с неговите индивидуални възможности;

– в работата с децата, имащи специфични потребности, да се изучават особеностите на индивидуалното, индивидуално-корекционното и корекционно-компенсаторното развитие, създавайки за всяко дете най-оптимални условия за индивидуално самоусъвършенстване;

– в процеса на социално-педагогическата работа да се отчита не само природосъобразността в развитието и възпитанието на човека, при реализацията на целите.

Що се отнася за принципа на природосъобразност в социалната педагогика, трябва да се отбележи за каква категория деца става въпрос – за обикновено, нормално дете, за деца със специфични образователни потребности или деца с проблеми в социалното си развитие.

Следвайки принципа за природосъобразност в своята дейност, социалният педагог, трябва да се придържа към следните правила (2, 123):

– да отчита възрастовите особености на децата;

– да отчита половите особености на децата;

– да отчита индивидуалните особености на децата и свързаните с тях отклонения от нормата;

– опора в положителното на детето, на силните страни в неговата личност;

– развитие на инициативността и самостоятелността на детето.

В заключение ще обобщим, че принципът за природосъобразност предполага научно разбиране на взаимовръзката между естествените и социалните процеси, съгласуване с общите закони на развитието на природата и човека, възпитаването му съобразно пола и възрастта му, а също и формиране у него на отговорност за развитието на самия себе си, за състоянието и по-нататъшната еволюция на природата.

Принцип за индивидуална обусловеност (индивидуален подход).

В основата на този принцип стои приемането на човека с всички негови особености, възможности, достоинства и недостатъци. Всеки човек е един своеобразен свят със свое съдържание, възможности за развитие, възпитание и взаимодействие със средата. От всичко това произтича необходимостта при работата с конкретен човек от особен подход, способности и методики за социално-педагогическа работа, обезпечаващи най-пълно неговата реализация и индивидуалния социален потенциал в развитието и възпитанието. Същността на принципа е в това, че социално-педагогическата работа се ориентира, организира и реализира с отчитане на индивидуалността на обекта, на неговата социална обусловеност и неговите интереси.

Реализирането на принципа за личностния, индивидуалния подход се обезпечава с отчитането на следните препоръки (4, 23):

- човека (групата) трябва добре да се познават преди началото на работата с него (нея). За това способства началната (първична) диагностика, стремежът на социалния педагог най-пълно да познава индивидуалните особености на обекта. Особено значение имат личният опит на специалиста, способността му при първа среща максимално да оцени своеобразието на човека и да конструира своята дейност с него на основата на познаваемата индивидуалност;

- да предвиди особеностите на началния етап от работата с човек, когато се осъществява адаптацията — и неговата, и на социалния педагог един към друг в процеса на социално-педагогическата работа;

- да се отчита състоянието на обекта и динамиката на неговите изменения в процеса на работата с него. Да умее да проявява гъвкавост в тази дейност с отчитане на изменящото се състояние на обекта и потребностите от реализация на дейността;

- да се стреми да създава възможно най-комфортните условия на човек в процеса на социално-педагогическата работа с него.

Принцип на хуманизъм. Хуманизмът е система от възгледи, признаващи ценността на човека като личност, правото му на свобода и щастие,

развитие на способностите му. Това е система, считаща благо на човека за критерий при оценка на социалните явления, а равенството, справедливостта, човечността – желана норма на отношенията в обществото. Хуманността, човечността, са идеал на различните направления на хуманизма. Негова цел е развитието на способностите, чувствата и разума на човека, развитието на човешката култура и нравственост, и съответстващото поведение на личността и нейното отношение към света.

Най-голям разцвет идеите на хуманизма в педагогиката получават през периода на Възраждането, макар че идеите на хуманистичното възпитание могат да бъдат проследени и открити при античните философи Сократ, Платон, Аристотел и др.

Възгледът за необходимостта от хуманизация на възпитанието е широко отразен в трудовете на чешкия педагог Я. А. Коменски. През епохата на Просвещението той получава все по-голямо разпространение в трудовете на педагози от различни страни. Най-последователно идеята за хуманизацията на възпитанието се отразява в теорията на свободното възпитание на френския мислител Ж. Ж. Русо и руския писател Л. Н. Толстой. През XX в. тя намира отражение в хуманистичната педагогика и психология.

В рамките на социалната педагогика принципът за хуманистична насоченост на възпитанието предполага последователно отношение на педагога към възпитаника като към като към отговорен и самостоятелен субект на собственото си развитие, стратегии на взаимодействието с личността и колектива в социално-педагогическия процес на основата на субект-субектни отношения.

Този принцип в социалната педагогика означава приоритет на социалното значение на човека, създаване на условия за защита на неговите права, развитие и възпитание, оказването му на помощ при самоопределянето, интеграцията в обществото.

Основните изисквания на принципа са (4, 23):

- развитието и възпитанието са в съответствие с интересите на човек и трябва да способстват за неговото самоусъвършенстване;
- възпитанието трябва да постави човек в определени условия, които най-пълно съответстват на индивидуалните му възможности и не допускат саморазрушение на личността;
- хуманизмът не бива да се подменя с хиперопека и прекалена задоволеност;

– в процеса на взаимодействие с детето трябва да се обезпечи признаването на правото му да бъде самото себе си, да се уважава неговото лично достойнство.

По-особени са изискванията при взаимодействието с децата, нуждаещи се от помощ. Същността им се заключава в това, че за да се прояви милосърдие към детето, то трябва да се постави в условия, способстващи за неговото най-пълно и целесъобразно развитие, възпитание и самореализация.

Реализирането на принципа на хуманистична насоченост в практиката, ефективно влияе върху развитието на възпитаника на рефлексия и саморегулация, върху формирането на отношението му към света и със света, към самия себе си и със себе си, върху развитието на чувството за собствено достойнство, отговорност, търпимост.

В един по-широк аспект реализирането на принципа способства за контактите между хората, за сътрудничество между тях, което спомага за намаляване на антагонизма в обществото и обединяване на ресурсите на човечеството в борбата за социален прогрес.

Субектният фактор обуславя своеобразната организация и осъществяването на социално-педагогическата работа от субекта. Той е важен при определянето на кого трябва да се поръча конкретната социално-педагогическа дейност в зависимост от създалата се ситуация и от потребностите. Даденият фактор е важен и при оценяването, анализа на процеса и резултата от тази дейност. Оттук произтичат принципите за личностната обусловеност, за взаимовръзката между професионализма и ефективността на социално-педагогическата дейност на социалния педагог.

Принцип за личностна обусловеност. Именно личността на специалиста определя отношението към него и дейността му с тези, с които той непосредствено работи. Той олицетворява авторитетът, доверието към социалния педагог, неговите думи и дейност. Собствено социално-педагогическата работа се осъществява от човек в неговия индивидуален стил. В този процес се осъществява взаимодействието на културите, волевите усилия, емоционалното своеобразие на обекта и субекта. Една и съща социално-педагогическа дейност, реализирана от един и същи човек, а още повече от други хора, се отличава и възприема различно.

При принципа за личностната обусловеност на педагога, могат да се отчитат следните препоръки (4, 25):

– обектът на социално-педагогическата работа, задачите за решаване, изискват отчитане на особеностите на личността на педагога, способността му да обезпечи резултативността;

– в работата с човека (групата) социалният педагог трябва да умее да настройва себе си за работа с него (нея) и същевременно да прогнозира резултата;

– в ситуации, когато педагогът не притежава възможности да получи прогнозиран резултат, трябва да му се помогне или да бъде заменен с друг;

– в социално-педагогическата работа е важно да се оценяват особеностите на индивидуалния стил на възпитателната работа, неговите достойнства и недостатъци, което е основа за стимулиране на самовъзършенстването на педагога;

– овладяването от социалния педагог опыта на други лица предвижда необходимостта и от отчитане на своеобразието на неговата личност, в каква степен той може да го усвои.

Принцип за взаимовръзка на професионализма и ефективността на социално-педагогическата работа на социалния педагог. Известно е, че колкото по-голям е професионализмът на специалиста, толкова той е по-способен да избира оптимален вариант за социално-педагогическа работа, обезпечаваша неговата квалифицирана реализация. Принципът диктува необходимостта да се отчитат професионалната подготовка и натрупаният опит в професионалната дейност на социалния педагог. Това следва да се отчита при:

– професионалния подбор (в какво степен от кандидата може да се формира специалист);

– организацията на работа с млади специалисти;

– обезпечаване на прогнозирания резултат;

– повишаване отговорността на специалистите.

Професионалната подготовка се определя от съответната компетентност, умение и вътрешна потребност на социалния педагог да я реализира в конкретни условия и към определен обект.

Средовият фактор е фактор, обуславящ влиянието на средата на обекта и субекта на социално-педагогическата работа и нейния резултат. Социалната педагогика препоръчва използването на позитивното влияние на средата като фактор в процеса на социално-педагогическата работа за неутрализиране или съществено снижаване на тяхното негативно влияние. Най-важи принципи в случая са принципът за културо-съобразност, социална обусловеност, обусловеност на средата.

Принцип за културосъобразност. Този принцип е своеобразно продължение на принципа за природосъобразност. Необходимостта от него е обусловена от самата човешка природа.

Още през Античността философи и педагози откриват дълбоката връзка между формирането на личността и културата. При това се формулират два важни тезиса – личността се формира чрез приобщаване към културата, а основното богатство на всяка култура е човекът. Педагозите от миналото се обръщат към проблема за приобщаване на младежите към културата, считайки последната за необходим и много важен фактор за формирането на човек.

Принципът за културосъобразност в педагогиката е формулиран от А. Дистервег, който смята, че при възпитанието е необходимо да се вземат под внимание условията на мястото и времето, в което човек се ражда и в които му предстои да живее, с една дума – цялата съвременна култура, в широкия и всеобхватен смисъл на думата. Човечеството, всеки народ и всяко поколение винаги се намират на определена степен от развитието на културата – това е наследството, оставено от предците им като резултат от тяхната история.

В руската педагогика принципът за културосъобразност е развита в трудовете на К. Д. Ушински под формата на идеята за народността. Изучавайки системите на възпитание на водещите тогава страни, К. Д. Ушински стига до извода, че възпитателната система на всяка страна, в по-голяма или по-малка степен, се отразява характера на самия народ. Той прави извода, че възпитанието, създадено от самия народ и основаващо се на народните начала, винаги е по-добро от другите възпитателни системи.

В съвременният си вариант принципът за културосъобразност се основава на идеята, че възпитанието трябва да се основава на общочовешките ценности на културата и да се изгражда в съответствие с ценностите и нормите на една или друга национална култура и специфичните особености, присъщи на традициите на един или друг регион.

В съответствие с принципа за културосъобразност на възпитанието, пред него стои задачата за приобщаване на децата, подрастващите, юношите и девойките, към различните пластове на културите на етноса, обществото, света като цяло. В случая се имат пред вид битовата, физическата, сексуалната, духовната, интелектуалната, материалната, икономическата, политическата, нравствената култура в качеството им на отделни пластове на културата, една сложна задача, решаването на която обезпечава съвместните усилия на

семейството и обществото, на различните заведения и обединения, през които преминава детето през различните етапи от своя живот. Така то усвоява културата на обществото и по естествен път се интегрира в обществото.

В съответствие с принципа за културосообразност е необходимо възпитанието да помогне на растящия човек да се ориентира в тези изменения, които се осъществяват в самия него и в обкръжаващия го свят.

Реализацията на принципа за културосообразност на възпитанието съществено се усложнява във връзка с това, че ценностите на културата с общочовешки характер и ценностите на конкретния социум, на различни равнища не само не са идентични, но и по силата на различни обстоятелства могат съществено да се различават.

Всичко това прави доста актуално, но и проблематично попълването на принципа за културосообразност на възпитанието с конкретно съдържание.

В същото това време, търсенето на баланс на ценностите при различни култури и субкултури е едно от условията за ефективност на възпитанието.

Принцип за социалната обусловеност. В основата му лежи влиянието на държавното устройство, политиката и дейността на социалните институти в държавата в тяхната реализация в процеса на формирането на личността. Всеки от факторите има място при (4, 27):

- организацията на социално-педагогическата работа;
- социално-педагогическата експертиза на работата на отделните заведения и институции (във всяка държава възпитанието се определя и реализира в съответствие с неговата социално-педагогическа политика);
- социално-педагогическа експертиза на технологията, нейното съответствие с изискванията на институциите;
- социално-педагогическа оценка на дейността на специалиста с отчитането на неговата длъжностна характеристика в съответното заведение;
- експертиза на социално-педагогическата дейност на отделни партии и движения.

Принцип за обусловеност от средата. Той определя зависимостта на индивидуалното социално развитие, възпитание на човека от непосредствената среда на неговата жизнена дейност. Средата се разглежда като място, където човек реализира себе си. Факторите на средата са тези, с които човек взаимодейства. В този случай те са средство за неговото развитие

и възпитание. Всеки фактор има собствено възпитателно въздействие, възпитателен потенциал, свои особености, които трябва да бъдат отчитани от специалистите. Факторът на средата може да стимулира възпитателното въздействие, да го напълни със съдържание, да го неутрализира и даже да му противодейства.

Технологичният фактор е фактор, определящ закономерностите на собствената социално-педагогическа работа. Той изисква отчитането на възможностите на технологията на непосредствената социално-педагогическа работа. В същността си, тези принципи на възпитание се отнасят към общата педагогика. В тях в значителна степен се отразяват закономерностите на самата технология на възпитание: целенасоченост, систематичност, комплексност, опора в положителното на личността, съзнателност и активност и др. Между всички тези принципи съществува тясна връзка и взаимообусловеност. Но нито един от тях, нито която и да е група, не определя ефективността на социално-педагогическата работа. Те само акцентират вниманието върху една или няколко страни на дейността, откроявайки най-важните проблеми, изпълнението на които определя тяхната ефективност (4, 28).

Колкото повече се отчитат принципите в социално-педагогическата работа, толкова по-добри резултати могат да се получат.

Взаимовръзката между принципите представлява определена система. Недооценяването, пренебрежението на един или друг от тях, водят до снижаване или невъзможност от прогнозиране на резултатите в социално-педагогическата работа. Поради всичко това, проблемът за принципите в социалната педагогика, е изключително актуален и съществен.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Загвязинский, В. И., Зайцев, М. П., Кудашов, Г. Н., Селиванова, О. А., Строков, Ю. П.* Основы социальной педагогики: Учебное пособие для студ. пед. вузов и колледжей/Под рук. П. И. Пидкасистого. М., Педагогическое общество России, 2002.
2. *Галагузова, М. А.* Социальная педагогика. Курс лекции. Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, М., 2003, 416 с.
3. *Гурьянова, М. П.* Селская школа и социальная педагогика. Минск, Амалфея, 2000. 448.
4. *Мардахаев, Л. В.* Социальная педагогика. Учебник. М., Гардарики, 2008.

5. *Мудрик, А. В.* Основы социальной педагогики. М., Академия, 2006, 205 с.

6. *Никитин, В. А.* Социальная педагогика. М., Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, МГСУ, 2002.

7. *Ромм, Т. А.* Развитие социальной педагогики в России (начало XX века). Сб. ст. Дети в меняющемся мире: Актуальные проблемы социальной педагогики и социальной работы. – Омск: ОГПУ, 1998, 5–13.

ПРИНЦИПИ НА СОЦИАЛНАТА ПЕДАГОГИКА

ВЕНКА ПЕТРОВА КУТЕВА-ЦВЕТКОВА

Резюме

В настоящата работа са представени основни идеи и възгледи относно принципите на социалната педагогика, тяхната специфика и основни направления за развитие, като значимо място се отделя на историческата им еволюция. Формулирани са изискванията на отделните принципи на социалната педагогика и е направен съпоставителен анализ между различни автори.

PRINCIPLES OF SOCIAL PEDAGOGY

VENKA PETROVA KUTEVA-TSVETKOVA

Summary

In this work we present the basic ideas and concepts of the principals of the social pedagogy, their specifics and fundamental development directions. Significant place is devoted to their historical evolution. We formulate the requirements for the particular principles of the social pedagogy and we made comparative analysis between different authors.